

Posudek bakalářské práce Zuzany Silovské
Minimální páry v českém znakovém jazyce

Kol. Silovská zpracovává v bakalářské práci téma velmi užitečné, chce totiž popsat minimální páry existující v českém znakovém jazyce a na základě toho identifikovat fonémy českého znakového jazyka. Diplomantčiným úkolem tedy bylo hledat takové dvojice (skupiny) znaků, které jsou, až na kontrast v jednom fonému, identické. Zadání práce si diplomantka velmi rozumně se zřetelem k povaze a rozsahu bakalářské práce zúžila (soustřeďuje se na ruku A), zároveň ho ale (viz *Úvod*) rozšiřuje: chce – vedle přehledu minimálních párů a fonémů – poskytnout i přehled alofónů, dále (pořád dle *Úvodu*) co nejobsáhlejší seznam jednoručních a dvouručních znaků, během jejichž artikulace je ruka/ruce ve tvaru zavřené ruky A, a také frekvenční zastoupení typů znaků a tvarů ruky/rukou, míst artikulace a míst kontaktů.

Takto stanovené úkoly si vyžádaly jistě značné množství práce a času; jejich zpracování přináší mnohé otázky a problémy (zde uvádím některé z nich).

Obtíže, které při práci podobného typu mohou vznikát (a to už jen při stanovení minimálních párů), spočívají v tom, že je třeba rozlišit na jedné straně „matérii“ (u znakových jazyků somatickou aktivitu, zjednodušeně řečeno: tvary a pohyby) a na druhé straně její uplatnění ve struktuře znakového jazyka jako systému. Jinými slovy: systému / struktury jazyka se je třeba dobrat v opoře o (lidské) hodnocení objektivní reality řeči (jež má mnohdy vágní povahu). Ani na rovině segmentů pak není úplně snadné rozlišit mezi vlastnostmi pro jazyk (jeho strukturu) podstatnými a nepodstatnými, tj. rozlišit mezi prvky jazykového systému a kategoriemi, jejichž prostřednictvím se projevuje fungování jazyka v řeči (resp. prvky percepce řeči). Z tohoto důvodu si diplomantka jako nerodilá uživatelka českého znakového jazyka přizvala ke spolupráci jeho rodilé uživatele. Z práce není úplně jasný jejich počet: na s. 18 autorka udává 14 neslyšících uživatelů ČZJ, součet respondentů uvedených níže na téže straně a na s. 19 ale dává číslo 16; pod hlavičkou *Neslyšící respondenti* jsou sice zahrnuti i respondenti nedoslýchaví, ti jsou ale čtyři. Byla bych ráda, kdyby diplomantka počet respondentů při obhajobě ujasnila stejně jako to, jak s nimi pracovala (mj. i to, do čeho respondenti „nahlíželi“, viz s. 17: *Při elicitaci znaků ČZJ neslyšící respondenti nahlíželi do seznamu znaků, resp. seznamu slov českého jazyka co nejbližše vystihující význam daného znaku*). A jakou úlohu hrály při výzkumu slovníky? Ze s. 16 by vyplývalo, že diplomantka ze slovníků znaky „pro respondenty“ excerpovala (přitom by bylo zajímavé vědět, kdo rozhodl o tom, že jde o znaky „ustálené a rozšířené“) a poté je předkládala k ověření, na s. 18 se ale píše, že ve slovnících diplomantka artikulaci znaků (Jakých? Získaných od respondentů?) ověřovala. Jasně není ani to, jak do výzkumu vstoupila metoda observace (formulaci ze s. 17 *Znaky jsem také elicitovala metodou observace ... nechávám stranou*). V kapitole *Sběr materiálu* se čtenář nedočte ani to, kolik znaků celkem autorka vyexcerpovala (a zřejmě potom u respondentů ověřila?), a kolik jich získala jinak (elicitace, observace); celkový počet shromážděných znaků je uveden až v závěru (s. 197: ani tam se ale neříká, kolik jich bylo získáno kterou metodou). V této souvislosti se nabízí řada otázek, např.: z jakého materiálu vychází předložená typologie znaků? Jak byly vybírány „podoby“ znaků zachycené na DVD, resp. proč je u některého znaku víc než jedna podoba (ale u žádného nejsou zaznamenány znaky získané od všech respondentů)? Znamená to, že existuje nějaký rozsáhlejší soubor všech (ze slovníků vyexcerpovaných a respondenty – snad? – předvedených, resp. „ověřených“) znaků, z něhož autorka (pro DVD) vybírala? Proč bylo vybráno právě to, co je na DVD bakalářské práce? Všechny tyto otázky (a otázky další) měly být objasněny už v práci (sběru materiálu a práci s ním jsou věnovány jen s. 16-19).

O způsobu sběru materiálu (ani o postupu jeho popisu / analýzy) autorka tedy v práci neříká mnoho, jiným otázkám se zato věnuje velmi detailně. S tím souvisí otázka vystávající už v úvodu práce (s. 9), kde autorka píše o svém záměru podat „co nejpodrobnější popis“ manuální artikulace vyexcerpovaných znaků. Podává tedy vlastně popis oné „objektivní reality řeči“, tj. popis fonetický? K tomu srov. i s. 46: *Aby zápis orientace co nejděrněji odrážel reálnou artikulaci znaku, zapisují ji ...* Otázka je, do jaké míry je tato „podrobnost“ („věrnost“ reálné artikulaci) pro téma práce relevantní: Jen např.: jak je pro stanovení minimálních párů relevantní třeba (podrobně popisovaný) parametr kontaktu, o kterém se (na 25, 38 aj.) píše v souvislosti se *znaky, které mohou, ale nemusejí být v kontaktu s tělem či druhou rukou?* Pomůže takový parametr („být může, ale nemusí“) určit minimální páry (je pro stanovení minimálních párů důležitý)? A proč? Obecně by se autorka měla vyjádřit k tomu, v čem byl onen „co nejpodrobnější popis“ pro stanovené téma (stanovení minimálních párů) přínosný.

S tím souvisí i další otázka: V práci se operuje s pojmem/termínem „variantní tvar ruky“. Uvažuje-li se o variantním tvaru, bylo by na místě uvažovat také o invariantu? Proč autorka, když už odkazuje, třebaže zkratkovitou formulací, na Čermáka (s. 13), s pojmem/termínem invariant nepracuje? Co by invariantem rozuměla? A jaký je vztah mezi pojmy/termíny variantní tvar ruky a (např. 53) varianta fonému? Tyto otázky v práci explicitně ujasněny nejsou. Oproti tomu se uvádějí různé poznatky z odborné literatury, jejichž souvislost se zpracovávaným tématem není zřejmá. Např. jak bylo v práci využito konstatování (s. 11): *Mezi útvary jazyka, nebo-li komunikační verze jazyka, patří mimo jiné standardní jazyk a dialekt.?*

Některé nejasnosti jsou dost možná dány způsobem ztvárnění tématu – vybírám zde jen některé a prosím, aby se i k nim autorka při obhajobě vyjádřila.

- Na s. 13 je formulováno kritérium pro určování individuálních variant jako variant nepřilíš rozšířených. Kdo je jako „nepřilíš rozšířené“ vymezil?
- Jak (v kterých znacích) mohou být místem artikulace ruce (s. 23)?
- Nepomohlo by při složitých (opakovaných) vyjádřeních typu „druhá ruka od zápěstí dolů“ apod. jednou podané rozlišení / vymezení ruky a paže?
- Co se rozumí (s. 26) výrazem *ruka v širším významu*?
- V souvislosti se zmínkou o polysémních znacích (s. 28) není jasně formulováno, o co vlastně jde, viz formulace: *Jedná se o znaky, které spolu souvisejí a které by se mohly považovat za polysémní znaky, což není zcela zřejmé, rozlišení znaků není jasné.*
- Podobně nejasná / nejednoznačná je (s. 50) formulace vztahující se k „tvoření“ minimálních párů. Srov. k tomu v práci: *Minimální páry tvořím výhradně ze znaků bez variantního tvaru ruky, netvořím je ze znaků s variantním tvarem ruky. A hned další věta: V případě utvoření minimálního páru ze znaků s variantním tvarem ruky je potřeba dát proti sobě ty varianty, které se liší jediným parametrem. I tyto minimální páry dokládají existenci fonémů.* (Viz také s. 67 a příslušné kapitoly práce).
- Mohla by autorka při obhajobě ukázat, co má na mysli na s. 152, když píše: *Při artikulaci variantního tvaru pasivní ruky A se jí dlaň pasivní ruky dotýká na kloubech prstů. Při artikulaci variantního tvaru pasivní ruky B0 se jí dlaň pasivní ruky dotýká na špičkách prstů. ?*
- Jak může být (zřejmě levá ruka) *vpravo od pravé ruky* (s. 52)?

- Na s. 128, 131 aj. se v souvislosti s mluvním/orálním komponentem uvádí, že u znaků manuálně artikulovaných shodně (např. na s. 131: AUTO a ZNÁSILNIT) význam znaků neslyšící *rozlišovali mluvním či orálním komponentem a kontextem*. Tj. někteří rozlišovali mluvním, někteří orálním komponentem?

Teď k tomu podstatnějším:

- Jasně a jednoznačně by autorka měla vysvětlit své pojetí takových dvojic znaků, které jsou diferencovány (jak píše na s. 50) dvěma segmenty, zvl. důvod toho, proč je (s. 51) považuje za minimální páry. Zdůvodnění uváděné na s. 51 v souvislosti se znaky VEČER a KUŇ (zde ho nevyepisují) za jasné a jednoznačné považovat nelze. Srov. k tomu také na s. 65 o minimálních párech s distinktivním uspořádáním rukou, které *se navíc liší kontaktem*.
- Ne úplně jasné je z práce to, které fonémy na základě určení minimálních párů autorka vlastně identifikovala: na s. 69 a 187 se uvádí fonémy (pokud jde o tvar ruky) sA, A stříška, 5 tři čáry, V, D, na s. 197 (v závěru) pak sA x A stříška a pak se konstatuje *k dalším fonémům patří např. sA, 5 tři čáry; sA, V; sA, D*. Nebylo by na místě v závěru práce vyjmenovat všechny zjištěné fonémy a výrazu “např.” neužívat? Tvar ruky A fonologickou platnost nemá?
- Nebylo by také na místě (když už si tento úkol autorka v úvodu stanovila) uvést v závěru přehled alofónů? A uvést tam také přehled všech minimálních párů, z nichž fonémy a alofóny identifikovala? (Stranou nechávám to, že čtenář by očekával také komentář k minimálním párům uvedeným na DVD, zvl. k jednotlivým, různým, “podobám” zaznamenaných znaků).
- A ještě, v souvislosti s výše uvedeným: Jak autorka nahlíží v souvislosti s tím (např. s. 188), jaké podmínky definuje pro vázanou variantu (tvary rukou artikulacně podobné + nejsou kontrastivním parametrem vyskytující se v minimálních párech), ruku sA?

Už z předchozích (jen vybraných) příkladů je zřejmé, že text bakalářské práce je nepřehledný a pro čtenáře značně náročný (i proto, že výklad není, s výjimkou několika odjinud přejatých obrázků či fotografií, vizualizován), čtenář je nucen text kvůli jeho jazykovým a stylizačním nedostatkům bránícím porozumění v průběhu čtení revidovat (např. s. 127 ... *nalezla další znak, jehož pasivní ruka je ve tvaru sA a aktivní ruka je ve tvaru Y. Jedná se o znak KOV/OCEL/ŽELEZO, který neslyšící artikulovali dvěma variantními tvary ruky, proto ho uvádím v kapitole Dvouruční znaky bez variantního tvaru ruky*). Další formulační / stylizační problémy, které sice porozumění brání v menší míře, ale do odborného textu nepatří (a byly by snad lehce odstranitelné pečlivější revizí textu), se v práci vyskytují ve značném množství. Jsou typově různorodé (např. s. 9, 11, 13, 17 2x, 18 2x, 20 2x, 23, 25, 28 (2x), 31 (*Tvary ruky s prsty vztyčené ze ...*), 53, 62, 63, 68, 73 (*Z toho důvodu je dle mého názoru se používá tvar ruky A0*), 105, 106, 110 (2x), 112, 116, 117, 118 2x (*Variantními tvary rukou znaku ČESNEK jsou B0, A stříška a ruky B0, A0*), 125, 132, 133 (*...znak... jehož obě artikulace jsou ve tvaru tA*), 152, 179 aj. Značný je také počet nedostatků (konkretizovat je mohu při obhajobě) pravopisných a typografických (sem nepočítám jen překlepy, ale i např. to, že na s. 13 chybí pod čarou pozn. 3, na s. 11 a 12 se vyskytuje lehce obměněný totožný text), v seznamu literatury se odkazuje na stránky, tituly patřící do literatury jsou zařazeny v pramenech.

Závěr: Bakalářská práce Z. Silovské si kladla cíle (viz úvod), které autorku podle mého názoru přesáhly; z práce (také kvůli četným jazykovým a formulačním nedostatkům) není úplně jasné směřování všech podaných dílčích informací k hlavnímu cíli práce – a ani směřování

autorčiných myšlenkových pochodů. Řada tvrzení v práci uvedených by vyžadovala přesvědčivější (jasněji a jednoznačněji formulovanou?) argumentaci, rozhodněji zvládnutá by měla být kompozice práce (např. pokud jde o věcné obsahy podané v závěru i ve vztahu k předcházející kapitole označené jako Shrnutí). Ocenit je třeba autorčino úsilí vysvětlit složité otázky fonologie českého znakového jazyka.

Práci doporučuji k obhajobě a doufám, že při obhajobě autorka většinu nejasností vysvětlí a dokáže, že v ústním projevu své myšlenky a závěry dokáže formulovat přesněji, jasněji a jednoznačněji než v psaném textu.

5.9. 2012

Alena Macurová

Návrh klasifikace dobře (s přihlédnutím k obhajobě)